

NEOLIBERALIOS VALDYSENOS ĮTAKA LIETUVOS TAUTINIŲ MAŽUMŲ ŠVIETIMO POLITIKAI SOCIALINĖS POLITIKOS KONTEKSTE

Karolis DAMBRAUSKAS
LSTC Etninių tyrimų institutas
A. Goštauto g. 9, LT-01108 Vilnius
El. paštas: dambrauskas@ces.lt

Santrauka. Straipsnyje, pasitelkiant post-struktūralistinę, dekonstrukcinę valdysenos prieigą, analizuojama Lietuvos tautinių mažumų politika šalies socialinės politikos kontekste. Vienas iš galimų socialinės politikos dėmenų – tautinių mažumų švietimo politika – analizuojamas valdymo racionalumų ir valdymo technologijų aspektu, ypatingą dėmesį skiriant individų „suatsakomybinimo“ reiškiniui, būdingam neoliberaliam valdysenos tipui. Straipsnyje gerovės valstybė apibrėžiama kaip valstybės siekis užtikrinti savo piliečiams gerovę ir saugumą ir klausiami, kiek atsakomybės Lietuvos valstybė prisiima už tautinių mažumų švietimo reikalus ir kiek šių atsakomybę ji stengiasi perleisti pačioms tautinėms mažumoms. Taip pat teigiama, kad nepriklausomybės pradžioje tautinių mažumų švietimui įtaką darė tuo metu puoselėtas konservatyvus gerovės modelis, tačiau antruoju nepriklausomybės dešimtmečiu švietimą pasiekė bendros šalies gerovės modelio liberalizacijos tendencijos.

Raktažodžiai: socialinė politika, tautinės mažumos, švietimas, valdysena, suatsakomybinimas.

Įvadas

Nepriklausomybės metais mokslinių tyrimų, skirtų Lietuvos tautinių mažumų padėčiai ir problemoms aptarti, būta daug ir įvairių. Iš svaresnių paminėtini tyrimai skirti: skirtingiems šalies etninių grupių adaptacijos modeliams (Kasatkina, Leončikas, 2003), aktualiems tautinių mažumų identiteto klausimams (Kazėnas ir kt., 2014) (Frėjutė-Rakauskienė ir kt., 2016), socialinio ir istorinio teisingumo daugiatautėje Lietuvos visuomenėje sampratoms ir konstravimo būdams (Frėjutė-Rakauskienė ir kt., 2018). Tyrėjų dėmesio susilaukė ir tokios temos kaip: įstatymų, teisės aktų, reglamentuojančių etninių mažumų padėtį Lietuvoje, raida ir įtaka tautinių mažumų socialinei padėčiai (Kasatkina ir kt., 2006), tautinių mažumų nedarbas (Okunevičiūtė Neverauskienė ir kt., 2007, Okunevičiūtė Neverauskienė, 2010), socialinio teisingumo ir neoliberalių reformų švietime suderinamumas (Šliavaitė, 2018). Tačiau bendrai socialinėms tautinių mažumų problemoms dėmesio skirta mažiau. Todėl šio straipsnio tikslas yra (tiek, kiek tai leidžia darbo apimtis) išnagrinėti Lietuvos tautinių mažumų politiką šalies socialinės politikos kontekste. Tikslinę tautinių mažumų politikos grupę sudaro skirtingos tautinės mažumos, dėl ko ši politika gali turėti skirtingus tikslus, todėl šiame straipsnyje bus koncentruojamasi ties didžiausia Lietuvos lenkų tautine mažuma, ir ties ta tautinių mažumų politikos dalimi, kuri yra susijusi su švietimo sritimi.

Atsižvelgiant į analizės tikslą, keliami tokie uždaviniai: a) trumpai apžvelgti Lietuvos gerovės valstybės bruožus; b) apžvelgti svarbiausius tautinių mažumų švietimo politikos

raidos momentus; c) įvertinti tautinių mažumų švietimo politiką šalies vykdytos socialinės politikos kontekste. Siekiant išsikeltų tikslų, pasitelkiama iki tol tyrimuose, skirtuose tautinių mažumų problemoms analizuoti, menkai naudota post-struktūralistinė, dekonstrukcinė M. Foucault suformuluota valdysenos (angl. *governmentality*) prieiga. Šios prieigos privalumas yra tas, kad ji leidžia žmonių, populiacijos ar tam tikrų populiacijos grupių valdymą analizuoti per tarpusavyje susijusius valdymo racionalumus (angl. *rationales*) ir valdymo technologijas, valdymą suprantant kaip kažką daugiau nei vien tik politinės galios ir biurokratijos naudojamas valdymo technikas, leidžiančias apibrėžti, kas (ne)patenka į jos kompetencijų sritį, t. y., kas yra vieša, o kas – privati (Foucault, 1991).

Metodologiniu požiūriu paminėtina, kad valdysenos tyrimuose valdymo praktikos suprantamos kaip orientuotos į įvairaus pobūdžio problemas, tačiau atmetamas supratimas, kad šios problemos empiriniame pasaulyje atsiranda natūraliai, ir verčiau linkstama manyti, kad tam tikri būties aspektai yra problematizuojami, t. y., imami suprasti kaip reikalaujantys dėmesio, nes kaip tokie jie yra sudaryti iš eilės diskursyvinių praktikų, mobilizuotų įvairiai išsidėsčiusių veikėjų, besiremiančių tam tikromis ekspertiško formomis (Teghtsoonia, 2016).

Be problematizavimo tokios diskursyvinės praktikos gamina žmonių „elgesio valdymo“ strategijas. Valdymas šiuose tyrimuose suprantamas kaip sukūrimas jėgos ribų (angl. *lines of force*), kurios vienas elgesio formas padarytų labiau tikėtinomis už kitas. Šio pobūdžio tyrimuose neklausama, kaip žmonės juda tarp šių ribų, o labiau domimasi, kaip žmonės yra pašaukiami (angl. *invoked*) judėti tarp jų. Todėl tiriama sąveika tarp savivaldos (angl. *self-government*) režimų ir individų ar kolektyvų elgesio kontrolės ir formavimo technologijų, o ne tai, ką žmonės, valdomi šių režimų ir technologijų, sako ar daro (Bröckling, Krasmann, Lemke, 2011, p. 13). Valdysenos tyrimų atstovai studijuoja tekstus, diskursyvinės strategijas, valdymo praktikas, kuriose ir per kurias pasimato pastangos formuoti kitų elgesį (Teghtsoonian, 2016, p. 6). Todėl ir šiame darbe bus analizuojami panašaus pobūdžio šaltiniai (vyriausybės programos, valstybės kontrolės ataskaitos, įstatymai, valdžios atstovų pasisakymai spaudoje).

Prieš pradėdant analizę apsibrėšime svarbiausius joje naudojamus terminus: gerovės valstybė, socialinė politika, valdysena. Bendriausia prasme galime teigti, kad gerovės valstybės „sąvoka, nors ir būdama gana plati, yra susijusi su konkrečia valstybės veikla ir jos institucijomis, kurios garantuoja socialinę gerovę ir saugumą savo piliečiams“ (Aidukaitė et al., 2012, p. 21). Socialinė politika – siauresnė sąvoka, apimanti gerovę užtikrinančių priemonių/institucijų (valstybinių ar privačių) visumą. Socialinė politika susideda iš socialinės ir sveikatos apsaugos, darbo rinkos ir būsto politikos. Švietimo politika dažnai analizuojama kaip atskira gerovės valstybės sritis, tačiau ją galima priskirti ir socialinei politikai (Aidukaitė et al., 2012, p. 21).

Detalesnio aptarimo verta Michelio Foucault valdysenos samprata, kurią jis apibrėžė trejopai: a) kaip tam tikrą visumą, suburtą institucijų, procedūrų, analizių ir apmąstymų, skaičiavimų ir taktikų, leidžiančių įgyvendinti specifinę, nors ir sudėtingą valdžios formą, kurios tikslas – populiacija, kurios pagrindinė žinojimo forma – politinė ekonomija, o pagrindinės techninės priemonės – saugumo aparatai; b) kaip tendenciją, kuri, per ilgą laiką visuose Va-

karuose, nuosekliai vedė link valdysenos pranašumo kitų galios formų (pvz., suvereno, disciplinuojančios galios), apibrėžtinų kaip valdžia, atžvilgiu ir kuriai veikiant, viena vertus, formavosi visa serija konkrečių valdymo aparatų ir, kita vertus, plėtojosi žinojimo (pranc. *savoir*) kompleksas; c) kaip procesą, tiksliau – jo rezultata, per kurį viduramžių teisingumo valstybė, penkioliktame ir šešioliktame amžiuje virtusi administracine valstybe, palaipsniui tampa „valdymizuota“ (angl. *governmentalized*) (Foucault 1991, p. 102–103). Valdysenos samprata naudinga tuo, kad, anot Vyliaus Leonavičiaus,

„leidžia atskleisti įvairius žinių ir tiesos pavidalus, kuriais remdamiesi įvairūs veikėjai, vadovaujami kitų (faktiškai savęs pačių), ima abejoti ir veikti jiems parinktais tikslais. Tai yra valdymo suprobleminimo, programų ir pirmiausia valdymo racionalumų (angl. *rationalities*) tyrimas. [...] Valdysena iš esmės išreiškia valdymo racionalumą (angl. *government rationality*), kuris šiuo atveju apibūdina, kaip individai mąsto apie valdančią valstybę“ (Leonavičius, 2014, p. 144).

Šis racionalumas – ne grynos ir neutralios žinios, reprezentuojančios tai, kas yra valdoma, „o paties valdymo elementas, padedantis sukurti diskursinį lauką, kuriame įgyvendinama galia yra „racionali“ (Leonavičius, 2014, p. 144). Tačiau valdysenos samprata besiremianti valdymo analizė apima ir valdymo technologijų – priemonių, technikų ir instrumentų, kuriais siekiama valdymo tikslų – analizę (Leonavičius, 2014, p. 144). Svarbu paminėti, kad valdymo technologijos ir valdymo racionalumai yra glaudžiai susiję ir vieni kitus „informuoja“.

Mitchellas Deanas išskiria keturias valdysenos analizės dimensijas (Dean, 2010, p. 41–44): valdymo problematikos tyrimų (kas yra valdytina? kokias problemas reikia spręsti ir kokių tikslų reikia siekti?); valdymo technologijų tyrimų (kokių priemonių, mechanizmų, procedūrų, instrumentų, taktikų, technikų, technologijų ir žodyno pagalba valdžia yra steigama, o taisyklės – vykdomos?); žinojimų, kuriais remiasi valdymas, tyrimų (kokios minties, žinojimo, ekspertiško, strategijos, skaičiavimo priemonių ar racionalumų formos yra pasitelkiamos valdant? kaip tam tikros valdymo formos sudaro sąlygas atsirasti tam tikroms tiesos formoms?); ir tapatybių tyrimų (kokių formų tapatybes presuponuoja skirtingos valdžios formos? kaip pasiekiami, kad individai tampa dorybingais ir aktyviais piliečiais?).

Dėl ribotos straipsnio apimties toliau bus susitelkta ties valdymo technologijų ir žinių analize. Viena iš valdymo technologijų, kuriai bus skiriama daugiau dėmesio, yra tai, kas valdysenos studijose vadinama individų „suatsakomybinimu“. Pagrindines suatsakomybinimo charakteristikos yra: autonomija ir pasirinkimas, enterpreneriškos asmenybės, valdymas per atstumą (Juhila ir kt., 2016, p. 27). Autonomija ir pasirinkimas reiškia, kad iš piliečių tikimasi, jog jie nebus pasyvūs, nuo gerovės valstybės priklausomi asmenys. Piliečiams yra suteikiama laisvė ir tikimasi, kad veikdami individualiai iš turimos laisvės jie sugebės „išspausti“ maksimalią naudą savo sveikatos, saugumo ir gyvenimo kokybės požiūriu. Tačiau suatsakomybinimas nereiškia visiškos pasirinkimo laisvės, mat racionalų pasirinkimą apibrėžia tam tikri įstatymai ar ekspertų žinios, už kurių pažeidimą gali grėsti sankcijos ar moralinis pasmerkimas (Juhila ir kt., 2016, p. 13–14).

Savi-enterpreneriškumas reiškia, kad individai investuoja į save, vystydami savo socialinius gebėjimus, rūpindamiesi savo sveikata ir gerove. To iš individo yra tikimasi ir tokie

lūkesčiai jo atžvilgiu turi moralinį aspektą: vėlyvajame kapitalizme valdymas remiasi ekonomistiniu mąstymu, kuriame individas yra suvokiamas kaip racionalius skaičiavimus atliekantis veikėjas, kuris, skaičiuodamas naudą ir kaštus, priima geriausius įmanomus sprendimus, žvelgdamas iš savo paties perspektyvos (Juhila ir kt., 2016, p. 14).

Toks valdymas per atstumą, skatinant pačių valdomųjų „savivaldą“, reiškia keletą dalykų. Pirmiausia, užuot prisiėmus atsakomybę už socialinę ir sveikatos apsaugos politiką, skatinant piliečių gerovę ir sprendžiant nelygybės ir atskirties (angl. *exclusion*) problemas, valstybė deleguoja šias atsakomybes individams, šeimoms ar bendruomenėms. Toks valdymas taip pat numato vietos lygmens paslaugų tiekėjų ir NVO atsakomybės persvarstymą: paslaugų tiekėjai ir profesionalai vis dažniau įgaliojami ir tikrinami (ir tokiu būdu suatsakomybinami) dėl teikiamų paslaugų turinio ir rezultatų. Kitaip tariant, valstybė valdo toliau, tačiau dabar ji vis dažniau tą daro ne tiesiogiai, o diskursyvinių priemonių pagalba (Juhila ir kt., 2016, p. 14–15).

1. Gerovės valstybė Lietuvoje

Nėra bendro gerovės valstybės apibrėžimo, todėl atspirties tašku bus laikomas Gōsta Esping-Anderseno apibrėžimas, gerovės valstybę suprantant kaip valstybės įsipareigojimą piliečiams garantuoti jiems tam tikrą gerovės ir saugumo lygį (Esping-Andersen, 1990). Esping-Andersenas išskiria tris gerovės valstybės režimus/modelius: liberalųjį, konservatyvųjį-korporatyvinį ir socialdemokratinį. „Šie modeliai skiriasi ne tik socialinės politikos organizavimo aspektais, išmokų, paslaugų gausa ir įvairove, bet ir savo ideologija, prioritetais, poveikiu šalies stratifikacijos sistemai ir dekomodifikacijos laipsniu“ (Aidukaitė ir kt., 2012, p. 26) Mokslininkai pabrėžia, kad „G. Esping-Anderseno (1990) požiūriu, gerovės valstybė yra ne tik nelygybės mažinimo mechanizmas, bet ir stratifikacijos sistema. Tai aktyvi jėga, tvarkanti socialinius santykius“ (Aidukaitė ir kt., 2012, p. 27). Toliau pagal šiuos kriterijus trumpai apžvelkime kiekvieną iš trijų modelių.

Lietuvos gerovės valstybę tyrinėjantys mokslininkai yra pažymėję, kad „kad atkurtos nepriklausomos Lietuvos socialinės apsaugos modelis, iš pradžių pasižymėjęs vien bismarkinio-korporatyvinio modelio bruožais, pamažu pradėjo „dreifuoti“ liberalaus-marginalinio modelio kryptimi. Tai liudijo ne tik besikeičianti socialinės apsaugos struktūra, bet ir vadybiniai socialinio administravimo pokyčiai. Tradicinis, hierarchinis socialinio administravimo modelis buvo papildomas naujosios viešosios vadybos elementais“ (Aidukaitė ir kt., 2012, p. 248). Tačiau tų pačių mokslininkų teigimu, nors galima sakyti, kad mūsų visuomenė nepanoro keisti socialiai teisingesnės visuomenės Lietuvoje nesukūrusio konservatyvaus modelio socialiai teisingesniu socialdemokratinium, o verčiau pasisakė už dar didesnę posūkį liberalizacijos ir privatizacijos link (Aidukaitė ir kt. 2012, p. 242–243), visgi remiantis kitų mokslininkų tyrimais galima teigti ir tai, kad „pokomunistinės gerovės valstybės negali būti prilyginamos kuriam nors G. Esping-Anderseno gerovės režimo modeliui“ ir kad esama svarių „įrodymų, jog liberalusis režimas Vidurio ir Rytų Europos valstybėse iki šiol neišsivystė“ (Aidukaitė ir kt., 2012, p. 100)

Tad kas slypi tarp Lietuvoje neišsipildžiusio konservatyvaus ir neišsipildančio liberalaus gerovės modelių? Mokslininkai mini pokomunistinį gerovės valstybės tipą. Regiono šalių gerovės modeliams būdingi panašumai kyla iš panašios patirties ir iššūkių, su kuriais susiduriama pereinant prie demokratijos ir rinkos ekonomikos. Greta tokių Vidurio ir Rytų Europos šalių visuomenėms būdingų bendrumų kaip „silpnas darbdavių ir darbuotojų socialinis dialogas (menkai išvystytos profesinės sąjungos ir žemas atstovavimo darbuotojams lygis)“ minimos ir „užslėptos problemos, susijusios su etnine ir rasine diskriminacija“ (Aidukaitė ir kt., 2012, p. 104–105). Ar Lietuvos atveju taip pat galime pastebėti panašaus pobūdžio problemų apraiškų?

Siekiant atsakyti į šį klausimą, verta apsvaistyti, kokiais racionalumais remiantis buvo nuspręsta, kad nepaisant didelės nelygybės visuomenės viduje, Lietuvos vystymosi vairą vertėjo bandyti sukurti ne universalus socialdemokratinio modelio link, o tolimesnių liberalių reformų keliu, įtraukiant ir būdus, kuriais tokie sprendimai buvo įgyvendinami. Politologai Dorothee Bohle ir Béla Greskovits teigia, kad Vidurio ir Rytų Europos šalių kontekste „Baltijos šalys išsiskiria savo konvergencija, kalbant apie radikalaus pobūdžių neliberalią makroekonominę, struktūrinę ir socialinę viešąsias politikas. [...] Nepaisant to, kad Baltijos šalys patyrė vienas iš sunkiausių transformacijos sukeltų recesijų, jos nedaug nuveikė, kad sušvelnintų recesijas lydėjusius socialinius sunkumus“ (Bohle ir Greskovits, 2012, p. 96). Tokį neveiklumą ir atliktų reformų radikalumą mokslininkai sieja su tautokūros procesu:

„Baltijos šalių elitai tautinę nepriklausomybę laikė aukščiausiu prioritetu. Juos vienijo požiūris į Rusijos ekonominę ir politinę įtaką kaip didžiausią grėsmę jų nacionaliniam suverenumui ir saugumui. Jų pasirinktą transformacijos strategiją tikslas buvo radikalus išsiskyrimas su praeitimi, jos taip pat atliepė suprastą nepriklausomo valstybingumo poreikį, ir pasitarnavo formuojant tautines tapatybes. Dėl turimo bendro įsitikinimo, kad būtina skubiai (at)kurti jų tautas, Baltijos šalių elitai buvo mažiau suvaržyti ekonominės ir socialinės radiklios transformacijos kainos, nei kitos Vidurio Rytų Europos šalys“ (Bohle ir Greskovits, 2012, p. 96).

Minėti autoriai išskiria ypatingą, Baltijos šalims būdingą socialinį kontrakto tipą, teigdami, kad savo visuomenėms Baltijos šalys pasiūlė ne gerovės-socialinį (kaip tą padarė Višegradų grupės šalys), o nacionalistinį kontraktą.

„Galiojant šiam kontraktui, išlaidos tokioms piliečiams bei nepiliečiams prieinamoms socialinės apsaugos priemonėms kaip: sveikatos apsauga, pensijos, aktyvios ir pasyvios viešosios darbo rinkos politikos, – buvo griežtai kontroliuojamos. Tuo pat metu, keliose srityse, kur Baltijos šalių socialinio aprūpinimo sistemos dosnumas buvo išskirtinis, kaip antai: išlaidos aukštajam mokslui ir tam tikro pobūdžio valstybės tarnybai, – prieiga prie šių dalykų buvo kontroliuojama pasitelkiant pilietybės reikalavimą arba kalbos mokėjimo testus, administruojamus oficialia valstybine kalba. Tad Estijos ir Latvijos gerovės valstybių bendrai paėmus palyginti menki pasiekimai turėtų būti vertinami pagal kriterijų nacionalizuojančio projekto, į kurį šių šalių elitai buvo įsitraukę, t. y. projekto, kuriuo siekta sukurti valstybę titulinei tautai. Lietuvoje šis nacionalistinis socialinis kontraktas liko simbolinis, kadangi jis pasirinktoms grupėms nesuteikė didesnės apsaugos ar galimybių“ (Bohle ir Greskovits, 2012, p. 123).

Nors ir būdamas simbolinis, šis kontraktas vis tiek turėjo didelę reikšmę. Kalbėdamas apie monetarinio nacionalizmo (sentimentų puoselėjimas nacionalinei valiutai) vaidmenį kuriant baltišką neoliberalaus kapitalizmo modelį, Zenonas Norkus teigė, kad „baltiškojoje

neoliberalizmo versijoje monetarinis nacionalizmas krizės metu skatino elitui nepriklausančią vietinę šalių populiacijų dalį priimti ir iškęsti vidinės devalvacijos atneštus sunkumus (darbo užmokesčių sumažinimą ir nedarbą)“ (Norkus, 2018, p. 17).

Remiantis Bohle ir Greskovits pateikta analize, galime manyti, kad baltiškajame socialiniame kontrakte nacionalizmas buvo tas veiksnys, kuris amortizavo dėl reformų kilusias socialines įtampas. Tačiau amortizuojantį vaidmenį jis turėjo titulinės tautos atžvilgiu, mat nacionalinis sparčios modernizacijos ir dekolonizacijos naratyvas, kuriuo buvo legitimuojamos neoliberalios reformos, buvo skirtas daugiausia jai. Tačiau šiame straipsnyje klausiamo, koks buvo Lietuvos gerovės valstybės santykis su kai kuriomis šalies tautinėmis mažumomis. Sociologai yra pastebėję, kad nacionalizmas pokomunistinėje Europoje buvo nacionalizuojantis, t. y. siekiantis valstybės, kuri būtų kuriama titulinės tautos ir tautai (Brubaker, 1996). To reikėjo siekiant kompensuoti skriaudas, kurias tautai padarė 50 metų trukusi sovietinė okupacija. Taigi socialinis teisingumas čia buvo glaudžiai susijęs su teisingumu, kurio reikalaujama titulinei tautai. Būta atveju, kai priešinimasis reformoms arba krizės atveju taikytai „diržų veržimosi“ politikai Lietuvos viešajame diskurse buvo siejamas su šalyje gyvenančiais kitataučiais (ne lietuviais) ar *homo sovieticus* (Repečkaitė, 2011). Tautinės mažumos turėjo šiam teisingumo titulinei tautai siekti arba pritarti, arba bent jau neprieštarauti. Viena iš tokių skriaudų atstatymo priemonių turėjo tapti švietimas. Kaip ir kitose regiono šalyse, taip ir pokomunistinėje Lietuvoje švietimo tikslas buvo ugdyti laisvą ir patriotišką pilietį (priešybę sovietinės sistemos ugdymo idealui). Tačiau Rytų Lietuvoje švietimo politika turėjo ir „atlietuvinimo“ politikos bruožų, kadangi manyta, kad okupacijos metais kraštas buvo nutautintas ar kad jame gyvena dar seniau sulenkinti lietuviai (Zinkevičius, 2018).

Visgi šis teisingumo siekis susidūrė su iššūkiais, kai 1989 m. grupė Lietuvos lenkų mažumos politikų paskelbė autonomijos reikalavimą, savo prašymą motyvuodami tuo, kad „Lietuvos valdžia ir Sąjūdis neįsiklauso į lenkų etninės mažumos reikalavimus, ignoruoja Vilniaus ir Šalčininkų rajonų socialines ir ekonomines problemas. Ypač kritikuotos Valstybinės kalbos įstatymo įgyvendinimo nuostatos. Piktintasi, kad rajonuose, kur lenkai sudaro daugumą, lenkų kalbai nesuteiktas toks pat statusas, kaip lietuvių“ (Sirutavičius, 2013, p. 125). Galėtume sakyti, kad čia susidūrė dviejų skriaudų ir teisingumo siekio naratyvai, vėliau turėję pasekmių tautinės daugumos ir tautinės mažumos tarpusavio santykiams.

2. Tautinių mažumų švietimas Lietuvoje

Kaip istoriškai klostėsi situacija Lietuvos tautinių mažumų švietimo politikos srityje? Analizuojant tautinių mažumų švietimo raidą šalyje iš Lietuvos lenkų perspektyvos, pirmiausia reikia paminėti, kad 1991–1993 m. dėl aktyvios lenkų autonominių veiklos Vilniaus ir Šalčininkų rajonuose buvo įvestas tiesioginis Vyriausybės valdymas. Tiesioginio valdymo laikotarpiu abiejų rajonų švietimo skyrių vedėjais buvo paskirti lietuvių kilmės asmenys, kurie savo pareigose išsilaikė iki naujų savivaldos rinkimų. Tai lėmė, kad 1991–1995 m. Vilniaus ir Šalčininkų rajonuose buvo vykdoma aktyvi mokyklų tinklo pertvarka. Marijaus Pilecko skaičiavimais

„Per šį laikotarpį mokyklų skaičius įsteigus naujas mokyklas ir išskirsčius mišrias Vilniaus rajone išaugo nuo 57 iki 74, o Šalčininkų rajone – nuo 42 iki 57. Ypač padaugėjo lietuviškų mokyklų, kurioms Vyriausybės paskirti rajoninių švietimo skyrių vedėjai skyrė pagrindinį dėmesį, – Vilniaus rajone nuo 2 iki 18, o Šalčininkų – nuo 2 iki 15. Rusų mokyklų skaičius, atsižvelgiant į etninę rajonų sudėtį, dėsningai sumažėjo kelis kartus. Kadangi nemažai lenkų savo vaikus ėmė leisti į lietuviškas mokyklas, lenkiškų mokyklų skaičius Šalčininkų rajone išaugo nesmarkiai, o Vilniaus rajone netgi sumažėjo. Mišrių mokyklų skaičius beveik nepasikeitė, tačiau pakito jų teritorinis išsidėstymas. Nemažai mišrių mokyklų buvo išskirstytos, kita vertus, kai kuriose vienakalbėse ar dvikalbėse mokyklose buvo įkurtos klasės kita kalba; švietimo skyrių pastangomis daug kur rusų bei lenkų mokyklose buvo įsteigtos lietuviškos klasės“ (Pileckas, 2004, p. 42–43).

Tačiau M. Pileckas pažymi, kad situacija ėmė keistis pasibaigus tiesioginiam valdymui ir rinkimus į savivaldą laimėjus Lietuvos lenkus atstovaujančiai politinei partijai: „Naujoji rajonų vadovybė, pasinaudodama pasikeitusiu Švietimo įstatymu, atleido anksčiau vyriausybės paskirtus švietimo skyrių vedėjus lietuvius ir pakeitė juos lenkais. Šie iškart pradėjo anti-lietuvišką švietimo politiką, kuri pasireiškė visokeriopa lietuviškų mokyklų ir jų pedagogų diskriminacija“, o „lietuviškų mokyklų steigimo misiją perėmė Vilniaus apskrities viršininko administracija bei Švietimo ir mokslo ministerija“ (Pileckas, 2004, p. 43). Pilecko skaičiavimu, per penkerius metus Šalčininkų ir Vilniaus rajonuose buvo įsteigtos 36 lietuviškos švietimo įstaigos (20 Vilniaus ir 16 Šalčininkų rajone): 3 vidurinės, 15 pagrindinių, 13 pradinė mokyklų, 2 darželiai-mokyklos, 2 darželiai, vienas lopšelis-darželis. Be to, Švietimo ir mokslo ministerija Šalčininkų mieste atidarė Lietuvos tūkstantmečio vidurinę mokyklą. Apibendrinamas tyrėjas teigia, kad „nepaisant įnirtingo savivaldybių pasipriešinimo, nagrinėjamuose rajonuose toliau sparčiai augo lietuviškų mokyklų skaičius bei lietuvių kalba besimokančių mokinių nuošimtis, kuris dabar gerokai viršija lietuvių tautybės procentą šioje teritorijoje. Savivaldybių pastangomis taip pat išaugo ir lenkiškų mokyklų, kurioms čia skiriamas pagrindinis dėmesys, skaičius, o rusiškų mokyklų dar labiau sumažėjo. Labai stipriai sumažėjo mišrių mokyklų.“ Autorius pažymi, kad „mokyklų tinklas daug kur tapo netgi per tankus, todėl ir ateityje kai kur galbūt būtų tikslingiau vėl pereiti prie mišrių mokyklų“ (Pileckas, 2004, p. 43). Jei socialinę politiką suprasime kaip sąvoką, apimančią gerovę užtikrinančių priemonių/institucijų (valstybinių ar privačių) visumą, tuomet galima daryti išvadą, kad centrinės lietuvių valdžios ir vietos lenkų valdžios konkurencijos ir kiekvienos iš šalių vykdytos socialinės politikos, jei šiai priskirsime ir švietimą, rezultatas buvo išpūstas mokyklų tinklas regione.

Prie šio svarbaus aspekto dar bus sugrįžta. Dabar pažvelkime kaip pirmą nepriklausomybės dešimtmetį Lietuvos valdžia planavo spręsti socialines regiono problemas? Suprasdama regiono specifiką, ji neapsiribojo vien švietimo klausimų sprendimu. Nurimus autonomijos siekiams buvo nuspręsta į regiono problemas pažvelgti kompleksiskai ir 1996 07 25 LR Vyriausybės nutarimu buvo priimta „Rytų Lietuvos socialinio vystymo 1996–2000 m. programa“ (LR Vyriausybė, 1996), kurios trukmė vėliau buvo pratęsta iki 2003 m. Trumpai apžvelkime šį dokumentą. Programos santraukos bendrojoje dalyje randame suformuluotas: problemas, kurios inspiravo programos atsiradimą, apibrėžimą

„3. Programoje pateikta informacija apie Rytų Lietuvos rajonų ekonominę, socialinę, kultūrinę, demografinę būklę ir jos kaitą, įvairių rodiklių palyginimas su kitų rajonų vidurkiais leidžia daryti esminę išvadą, jog Rytų Lietuvos rajonai nepajėgia suformuoti savivaldybių biudžetų, užtikrinančių, kad atskaitymų bendroms reikmėms (fizinį asmenų pajamų mokestis, juridinių asmenų pelno mokestis ir kt.) užtektų dabartinio lygio socialinei sričiai išlaikyti.“

programos tikslą,

„2. Svarbiausias programos tikslas yra įvertinti Rytų Lietuvos rajonų socialinę raidą pastaraisiais metais bei jos materialinės bazės pokyčius ir pateikti pasiūlymus dėl šių rajonų socialinio plėtojimo ir investicijų šiuose rajonuose, atsižvelgiant į įvairiakalbio krašto reikmes kuriant demokratinę Lietuvos valstybę, siekiant sparčiau integruotis į Lietuvos valstybės gyvenimą.“

bei priemonės, kuriomis tikėtasi šių tikslų pasiekti,

„4. Siūlomi šie sprendimai:

- 4.1. pripažinti, kad Rytų Lietuvos rajonų socialinis plėtojimas – prioritentinė Lietuvos Respublikos Vyriausybės veiklos kryptis. Tai leistų tikėtis didesnės įvairių fondų bei tarptautinių organizacijų finansinės paramos;
- 4.2. sukaupti lėšas pradėtiems statyti visuomeniniams objektams, ypač mokykloms, užbaigti, municipalinei gyvenamajai statybai, esamiems pastatams remontuoti bei jiems pritaikyti socialinėms reikmėms ir skirti tam didžiausią dėmesį.
- 4.3. steigiant švietimo įstaigas Šalčininkų ir Vilniaus rajonuose, 1998 metais panaudoti Lietuvos Respublikos Vyriausybės patvirtintoms šalies programoms įgyvendinti skirtas Privatizavimo fondo lėšas pagal priedą.

5. Kadangi dabar Rytų Lietuvos rajonų spurtas socialinis plėtojimas neįmanomas, reikia plėtoti ekonomiką, ir tai padėtų plėsti socialinę sritį.“

Tačiau ne mažiau įdomus ir pirmasis bendrosios programos dalies punktas, kuris tarsi įrėmina cituojamą programą ir kuriame teigiama:

„1. Rytų Lietuvos rajonų socialinio plėtojimo 1996–2000 metų programa (toliau vadinama – programa) parengta vykdant Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1994 m. birželio 15 d. nutarimą Nr. 480 „Dėl Vilniaus krašto grįžimo Lietuvai 55-ųjų metinių“ (Žin., 1994, Nr. 47-883).“

Minėtasis nutarimas (*Dėl Vilniaus krašto grįžimo Lietuvai 55-ųjų metinių*, 1996) Nr. 480 (LR Vyriausybė, 1994) pradedamas teiginiu: „Lietuvos Respublikos Vyriausybė pažymi, kad 1994 m. spalio 27 d. sukanka 55 metai, kai Vilnius ir Vilniaus kraštas grįžo Lietuvai. Okupaciniai režimai paliko šiame krašte daug įsisenėjusių švietimo, kultūros, ekonomikos ir kitų problemų,“ todėl „siekdama jas išspręsti ir atsižvelgdama į Vilniaus krašto savitumą, Lietuvos Respublikos Vyriausybė“ patvirtino sąrašą sprendimų, tarpu kurių – ir minėtoji „Rytų Lietuvos programa“. Vilniaus krašto grįžimo Lietuvai 55-ųjų metinių minėjimo nutarimas priimtas metai po to, kai Pietryčių Lietuvoje bandyta steigti autonomiją, tad jį galime interpretuoti kaip simbolinę reikšmę turėjusį to meto Lietuvių valdžios nutarimą, liudijusį apie ketinamus žengti žingsnius ne krašto autonomizacijos, o didesnės jo integracijos į valstybę ir jos visuomenę link. Pagrindinė 1994 m. paskelbto nutarimo nuostata ar valdymo racionalumas, grindęs visą eilę vėliau, 1996 m. parengtoje „Rytų Lietuvos programoje“ sutinkamų krašto socialinei integracijai į šalies ūkį ir visuomenę skatinti parengtų priemonių ar valdymo technikų, yra šis: atitaisyti okupacinių režimų kraštui padarytą žalą. Tad šią programą ir jame numatomas socialinės integracijos priemonės galėtume laikyti anksčiau tekste minimo Bru-

bakerio „nacionalizuojančio nacionalizmo“ apraiška.

Kodėl? Socialinei tautinių mažumų integracijai skirtoje „Rytų Lietuvos programoje“ kalbama apie ikimokyklines įstaigas ir mokyklas (jos programoje įvardijamos kaip viena iš „Socialinės infrastruktūros“ dalių) bei apie „Švietimą ir kultūrą.“ Tačiau tiek ties ta programos dalimi, kuri kalba apie mokymo įstaigas, kaip apie socialinę infrastruktūrą, tiek ties ta jos dalimi, kuri kalba apie švietimą ir jo turinį, matome susirūpinimą išimtinai lietuviškais mokyklomis regione. Programoje teigiama, kad „pagal Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1995 m. vasario 28 d. paskelbtą informaciją, apie 50 procentų lenkų, kurie turi vaikų arba kuriems šis klausimas rūpi, atsakė, kad vaikus norėtų leisti į lietuviškas mokyklas, apie 40 procentų – į lenkiškas ir tik 4 procentai – į rusiškas“. Dokumente kalbama apie „lietuviškas mokyklas“ ir pasiruošimą sudaryti sąlygas atitinkamą norą išreikšusiems tautinių mažumų mokiniams lankyti šias mokyklas: „Rytų Lietuvos rajonų švietimo infrastruktūra (1995 m. gegužės 1 d. duomenimis) dar neparengta tam, kad į lietuviškas mokyklas būtų priimta pakankamai – iš pradžių bent papildomai 20–30 procentų – lenkų, rusų ir kitų tautybių vaikų, kuriuos tėvai norėtų leisti į šias mokyklas.“ Tačiau į akis krinta tai, kad dokumente nekalbama apie 44 proc. likusių lenkų, anuomet pageidavusių savo vaikus leisti į „lenkiškas“ ar „rusiškas“ mokyklas. Faktas, kad apie tokius lenkų piliečių pageidavimus dokumente yra užsimenama, reiškia, kad to meto valdžia apie juos žinojo, o tai, kad krašto socialinei integracijai skirtame dokumente nenumatomos jokios priemonės, tenkinti šios lenkų mažumos dalies norą savo vaikus ugdyti pirmiausia gimtąja kalba, rodo, kad valdžia sąmoningai nusprendė į šių poreikių tenkinimą nesikišti. Kaip teigė M. Pileckas, centrinė šalies valdžia užsiėmė lietuviškų mokyklų gynyba ir apsauga, o lenkiškų mokyklų steigimu ir apsauga buvo palikta pasirūpinti Lietuvos lenkų politikams. Ilgainiui išvyravo situacija, kai Pietryčių Lietuvoje esančių lietuviškų mokyklų steigėja ir globėja yra šalies centrinė valdžia, o mažumų mokyklų – Lietuvos lenkų politikų dominuojama savivalda.

Tokia tautinių mažumų švietimo situacija atitinka bendras anuomet šalyje plėtoto konservatyvaus gerovės modelio nuostatas. „Rytų Lietuvos programa“, išskirianti šį regioną ir jo problemas iš kitų, liudija paternalistinę valstybės požiūrį regiono ir jo gyventojų atžvilgiu. Kitaip nei socialdemokratinis gerovės modelis, konservatyvus yra ne emancipuojantis, o orientuotas į esamos stratifikacinės sistemos išsaugojimą (Esping-Andersen, 1990), todėl gerovės politika yra diferencijuota socialinio statuso pagrindu. Tačiau žvelgdami į mokyklų tinklo plėtrą ir „Rytų Lietuvos programą“ galime matyti, kad ši diferenciacija vyko ne tik socialinio statuto, bet ir etninės priklausomybės pagrindu (menkas centrinės valdžios rūpestis tautinių mažumų švietimo gimtąja kalba atžvilgiu: nors valstybė visuomet garantavo tautinėms mažumoms teisę į švietimą gimtąja kalba, jis nebuvo laikomas tokios pat svarbos klausimu kaip siekis šviesti tautines mažumas valstybine kalba).

Situacija, kurios metu mokyklos buvo savotiškai „atsidalintos“, nebuvo keičiama visos nepriklausomybės laikotarpiu. Tad kai 2013 m. kovą opozicinės konservatorių frakcijos nariai pasiteiravo ministro Dainiaus Pavalkio, ar šis pagal kai kurių Lietuvos lenkų politikų prašymus perduoti lietuviškas mokyklas Vilniaus krašte vietos savivaldybių žinion neketino

peržiūrėti lietuviškų mokyklų situacijos Rytų Lietuvoje, pastarasis atsakė, kad to daryti neplanuojama, tačiau kartu ir pripažino, kad „šitos mokyklos yra ministerijos pavaldume, ministerija yra steigėjas, ministerija vietoj savivaldybės išlaiko visą infrastruktūrą, šildymus, stogų remontą tose lietuviškose mokyklose, čia yra Vilniaus specifika, ir kol ramiai gyvenau Kaune, nežinojau, kad čia yra tokia problematika“ (Lietuviškos mokyklos ..., 2013). Galime svarstyti, kad struktūrinė mokymo įstaigų diferenciacija etniniu pagrindu buvo tapusi tokiu normaliu reiškiniu, kad apie šio „regiono specifika“ gyvenantiems už regiono ribų buvo mažai žinoma. Darytina išvada, kad tautinių mažumų integracija turėjo vykti viena kryptimi, kadangi valstybė reformas traktavo kaip siekį atitaisyti tautinei daugumai regione padarytą žalą.

Minėjome, kad mokslininkų skaičiavimais mokyklų (lenkiškų ir lietuviškų) tinklas lenkų tankiai gyvenamuose Vilniaus ir Šalčininkų rajonuose praėjusio šimtmečio dešimtajame dešimtmetyje stipriai išsiplėtė. Tačiau dėl blogėjančių demografinių sąlygų tūkstantmečio pradžioje imta svarstyti apie viso šalies mokyklų tinklo reorganizaciją. Kuo konkrečiai buvo grindžiamas reorganizacijos poreikis? Antropologė K. Šliavaitė, analizavusi dokumentus, kuriuose apibūdinami metodologiniai reorganizacijos principai, teigia, kad reorganizacijos tikslas buvo didesnė lygybė ir teisingumas (*equality & equity*) (Šliavaitė, 2018). Visgi nors imantis pokyčių kultūriniai ir etiniai švietimo aspektai buvo imami domėn, tačiau efektyvumas išliko pagrindine reformos priežastimi. Jis buvo suvoktas kaip efektyvus finansinių resursų paskirstymas, suvokiant tai kaip žingsnį didesnės kokybės ir teisingumo link. Tad nors pertvarką reglamentuojantys dokumentai ir mini tokius dalykus kaip socialinis teisingumas ar lygios galimybės, reformų plane, pasak mokslininkės, jie užima antraeilę reikšmę. Šliavaitės atlikti interviu su lietuviškų ir rusiškų mokyklų administracijos nariais parodė, kad esamomis demografinėmis sąlygomis šalyje pedagogams pirmiausia rūpi mokyklų išlikimas. Skirtingų mokyklų pedagogai sutinka su poreikiu reorganizuoti esamą mokyklų tinklą, tačiau prioritetą skiria ne efektyvumo didinimui, o socialiniam teisingumui, šį siedami su socialine pažeidžiamų grupių įtrauktimi ir lygių galimybių užtikrinimu (Šliavaitė, 2018, p. 55–56).

Ne mažiau reikšmingos Lietuvos lenkų tautinei mažumai buvo ir 2011 m. priimtose Švietimo įstatymo pataisos, numačiusios, jog nuo tų pačių metų rugsėjo pagrindinėse ir vidurinėse tautinių mažumų mokyklose, be privalomų lietuvių kalbos pamokų, lietuvių kalba vyks Lietuvos istorijos, geografijos bei pasaulio pažinimo pamokos (*Lietuvos Respublikos švietimo* ..., 2011). Naujos redakcijos įstatymas taip pat numatė, kad ne mažiau kaip 4 valandas per savaitę lietuviškai mokytis privalės ir tautinių mažumų ikimokyklinukai. Taip pat buvo suvienodintas lietuvių kalbos egzaminas lietuviškų ir tautinių mažumų mokyklų absolventams. Kitaip tariant, tautinės mažumos išlaikė teisę į švietimą gimtąją kalba, tačiau švietimas lietuvių kalba buvo sustiprintas. 2013 m. tuo metu jau buvęs Seimo Švietimo, mokslo ir kultūros komiteto pirmininkas Valentinas Stundys viename savo interviu pripažino, kad minėtos įstatymo pataisos gimė jo kuruotame komitete. Paklaustas, ar lietuvių kalbos egzaminų suvienodinimas nevyko per greitai, Stundys atsakė:

„tol, kol nebuvo įstatymo normos, kad nuo šitų metų, o ne kažkada, buvo palikta ta galimybė mokykloms pačioms apsispręsti, kiek valandų skirti valstybinei kalbai, kiek valandų skirti tautinės

mažumos, gimtajai, kalbai. Ir čia mokyklos spekuliuoja taip, kaip joms atrodė geriau. Bet atsakomybė, jeigu šiandien vaikas nėra pasiruošęs laikyti suvienodintą lietuvių kalbos egzaminą, tenka pačioms mokykloms. Ne įstatymui, o būtent mokykloms, kurios pagal galiojančią teisę turėjo galimybę, reaguodamos į būtinybę, didinti valandų skaičių valstybinės kalbos mokymuisi. Šiuo atveju, kai puolama kritikuoti šią permainą, tai tėra tam tikra savigyna, kad čia kažkas daro per skubiai ar per greitai. Viskas daroma nuosekliai: buvo keičiamos, koreguojamos pagrindinio ir vidurinio ugdymo programos, mokyklos turėjo laisvę ir pareigą pačios vertinti mokinių valstybinės kalbos gebėjimus ir dėl tolioti savo ugdymo planus taip, kad mokiniai pasiruoštų valstybinės kalbos egzaminui. Deja, čia ir pristigo pilietinės atsakomybės – buvo pasiduota politikavimui. Tad jokios skubos čia nėra – tėra tylus priešinimasis šiam pokyčiui.” (Valentinas Stundys, 2013)

Taigi politiko pareiškimai, kad tautinių mažumų mokykloms buvo duoda laiko ir laisvės pačioms pasiruošti pokyčiams, tačiau joms pristigo atsakomybės už savo veiksmus, yra geras suatsakomybinimo valdymo technikos pavyzdys: tautinių mažumų pedagogai buvo informuoti apie reformą, jais buvo pasitikėta, jiems buvo suteikta veikimo laisvė, tačiau šie nesugebėjo ja pasinaudoti, todėl kaltė už negebėjimą spėti su reforma tenka pačioms mažumų mokykloms, o valdžios atsakomybė čia yra minimali.

Tačiau kokiais valdymo racionalumais buvo grindžiamas siekis pakeisti įstatymą? 2011 m. šalies Švietimo ir mokslo ministerija teigė, kad „tautinių mažumų mokyklos atsilieka nuo lietuvių mokyklų ugdymo kokybe bei rezultatais ir nepakankamai prisideda prie tautinių grupių išsilavinimo lygio skirtumų mažinimo“ (Vaičekauskienė, 2011, p. 1). Tad vėl teigiama, jog atsakomybė už švietimo rezultatus tenka pačiai tautinių mažumų pedagogų bendruomenei. Tai pasakius, konstatuota, „kad tautinių mažumų mokyklos yra parankios išsaugant mažumų bendruomenės ir etnokultūrinę šalies įvairovę, tačiau nėra parankios asmenims, siekiantiems aukštesnio išsilavinimo ir lengvesnio integravimosi visuomenėje. Ši priešara iš dalies sprendžiama Švietimo įstatymo pataisomis, tačiau svarbu suprasti, kad nepakankamas lietuvių kalbos mokymo lygis nėra vienintelė ją sukelianti priežastis“ (Vaičekauskienė, 2011, p. 1). Tuometis šalies premjeras Andrius Kubilius išreiškė panašią nuostatą, kad „įstatymas numato paprastą dalyką, kad sąlygos vaikams įgyti daugiau žinių, išmokti daugiau kalbų yra pagerinamos. Didesnio skaičiaus kalbų mokėjimas yra turtas, pagerinimas, o ne pablogėjimas“ (Seimas priėmė švietimo ..., 2011). Tad reforma pirmenybę teikė ne kolektyvo, o individo poreikiams. Tautinės mažumos nario individualūs poreikiai prioritetizuoti, kolektyvinio mažumos narių poreikio – švietimo gimtąja kalba, užtikrinančio bendruomenės išlikimą – atžvilgiu.

Tokiais principais vykdomą reformą galėtume laikyti tuo, ką Willas Kymlicka (2015) vadino neoliberaliam multikultūralizmo tipui būdinga „įtrauktimi be solidarumo“: tautinių mažumų švietimas valstybine kalba vykdytas, tikintis, kad jų nariai elgsis racionaliai. Racionalus elgesys čia buvo suprantamas taip, kaip jį apibrėžė reformatoriai – valstybinės kalbos mokymasis, siekiant geriau integruotis į šalies visuomenę ir darbo rinką, švietimo sistemos optimizavimas, orientuojantis pirmiausia į individualius asmens poreikius, o ne į savos tautinės bendruomenės išsaugojimo ir etnokultūrinės įvairovės išlaikymo tikslus. Tačiau paaiškėjus, kad tautinių mažumų nariai negali ir/ar nenori vykdyti patvirtintų reformų, pastarieji buvo gėdinami, kaltinant juos priešinimusi pokyčiams ir pilietinės atsakomybės stoka.

Ši valdymo technologija leido valstybei išvengti socialinio teisingumo temos: švietimo tinklo ir švietimo turinio pertvarka koncentravosi ties individualiu teisingumu ir siekiu pagerinti individų gyvenimo perspektyvas, tuo pačiu menkai atsižvelgiant į kolektyvinius tautinės mažumos poreikius. Tos reformų pobūdis leidžia kalbėti apie tai, kad pokyčiai tautinių mažumų švietimo gimtąja ir valstybine kalba raidoje atitinka pokyčius Lietuvos gerovės valstybės raidoje: abiem atvejais pastebimas posūkis nuo konservatyvios prie liberalesnės politikos. Šis atitikimas tampa dar matomesnis, kai sugretiname tautinių mažumų švietimo politikos ir bendros šalies švietimo politikos rezultatus.

3. Neoliberalios valdysenos padariniai tautinių mažumų švietimui

Kokie yra tokios neoliberalios valdysenos ir jai būdingos individualizacijos ir suatsakomybinimo rezultatai, kai kalbame apie tautinių mažumų švietimą? Tautinių mažumų teisių užtikrinimu besirūpinanti NVO „Europos žmogaus teisių fondas“ 2018 m. rugpjūtį citavo Nacionalinį egzaminų centrą (NEC) ir pranešė, kad 2018 m. „valstybinio lietuvių kalbos ir literatūros egzamino surinktų taškų vidurkis išaugo – praėjusiais metais jis siekė 39,8 taškus, o šiais metais – 42. Tačiau šis rezultatas nėra patenkinamas, nes šiais metais 23,5 proc. tautinių mažumų mokyklų abiturientų neišlaikė lietuvių kalbos ir literatūros egzamino (4,2 proc. daugiau nei 2017 m.). Egzamino neišlaikė 7,8 proc. lietuviškų mokyklų abiturientų. Pernai egzamino neišlaikė 19,3 proc. tautinių mažumų ir 10,5 proc. lietuviškų mokyklų abiturientų“ (Suvienodintas lietuvių kalbos ..., 2018). Taigi nors buvo siekiama, kad tautinių mažumų nariai geriau išmoktų valstybinę kalbą, mokinių rezultatai verčia abejoti Švietimo įstatymo pataisų sėkme. Į akis krinta ir tai, kad šio egzamino neišlaikė taip pat ir nemaža lietuvių kilmės abiturientų dalis. Fondo pranešime taip pat komentuojami NEC teiginiai, kad

„visų dalykų pažymiai ir pusmečio vertinimai mokyklose, kuriose mokymas vyksta mažumų kalbomis, yra aukštesni nei mokyklose, kuriose mokoma lietuvių kalba, nors valstybinių egzaminų rezultatai yra silpnesni. NEC mano, kad mažumų mokyklose mokytojai galimai pervertina savo mokinių sugebėjimus, o dėl to mokinių lūkesčiai tampa nepagrįsti (išskirta – K. D.). Pasak VŠĮ „Europos žmogaus teisių fondo“ (EFHR), tokie rezultatai rodo, kad tautinių mažumų mokyklų mokiniams sunku prisitaikyti prie egzamino suvienodinimo ir kad pereinamasis laikotarpis buvo pernelyg trumpas.“

Galimas daiktas, kad šis neigiamai mokinių egzaminų rezultatus paveikęs mokinių pervertinimas kilo iš reformos iniciatorių mokytojų pervertinimo ir jų suatsakomybinimo. Reformatorių „pervertinti“ mokytojai galėjo „pervertinti“ mokinių rezultatus. Tačiau tokio pervertinimo priežastis veikia reikėtų laikyti struktūrinio pobūdžio problema, o ne vien tik pačių pedagogų neprofesionalumu. Tame pačiame fondo pranešime taip pat pažymima, kad

„Gimtosios (lenkų) kalbos egzaminą šiemet išlaikė 99,8 proc. abiturientų, gimtosios (rusų) – 97,2 proc. Lenkų kalbos egzaminą laikė 819 mokinių, o rusų – 248. Deja, tautinių mažumų gimtųjų kalbų egzaminas (tautinių mažumų mokyklose) nuo 2000 m. neturi valstybinio statuso, o egzaminas yra mokyklinio lygio. Gimtosios kalbos egzaminas nėra privalomas, todėl jo rezultatas nebus įtrauktas į priėmimo į aukštąsias mokyklas konkursinį balą. Tik mokyklos taryba gali nuspręsti, ar gimtųjų kalbų egzaminas bus privalomas mokykloje.“

Čia vėl matome įtrauktį be solidarumo: tautinių mažumų gimtosios kalbos egzaminavimas leidžiamas, tačiau dėl jo paliekama apsispręsti pačių tautinių mažumų mokyklų vadovybėms, o mažumų gimtosios kalbos išmokimas ir išmokimo kokybė pamažu tapo pačių mažumų reikalu. Ir nors valstybė skiria šiam ugdymui didesnę mokinio krepšėlį (Premjeras: lenkiškų mokyklų..., 2015), vėliau šio ugdymo rezultatai, panašu, prapuola, nes tautinių mažumų mokyklų abiturientai neturi galimybės pasitelkti savo sukauptą kalbinį kapitalą, siekiant aukštojo išsilavinimo ir geresnių galimybių Lietuvos darbo rinkoje. Tad vargu, ar tokia politika skatina mokinius mokytis gimtąja kalba. Tačiau kaip matyti iš pateiktos statistikos tautinių mažumų moksleivių lietuvių kalbos egzamino rezultatai taip pat nedžiugina, o tai verčia klausti, ar tokia prieštaringa tautinių mažumų švietimo politika neprisideda prie mažumos narių stūmimo į visuomenės pakraštį ir didesnės socialinės atskirties.

Kaip jau minėjome, suatsakomybinimui nedavus norimų rezultatų ir individams nesiegiant „racionaliai“, valdžia gali imtis sankcijų prieš tokius „neatsakingus“ individus. Galbūt tuo būtų galima paaiškinti faktą, kad prastėjant tautinių mažumų lietuvių kalbos egzaminų pasiekimams tos pačios 2011 m. Švietimo įstatymo pataisas inicijavusios Tėvynės sąjungos – Lietuvos krikščionių demokratų partijos nariai pasiūlė daugiau tokių pačių sprendimų toms pačioms socialinėms problemoms spręsti. 2018 metų liepos 24 d. keli šios partijos nariai pristatė Švietimo įstatymo pataisas, numatančius dar labiau išplėsti valstybinės kalbos mokymą tautinių mažumų mokyklose. Siūlymo esmė nustatyti naują tvarką, pagal kurią tautinių mažumų mokyklose valstybine lietuvių kalba būtų dėstoma ne mažiau kaip 60 procentų visų dalykų (Siūloma stiprinti ugdymą..., 2018). Pataisų rengėjai jų poreikį grindė įvairiai: pačių tautinių mažumų atstovų noru geriau išmokti valstybinę kalbą tam, kad galėtų lengviau įsilieti į darbo rinką, nepakankamai geraiis 2011 m. švietimo įstatymo pataisų atneštais rezultatais, būtinumu plėsti tautinių mažumų valstybinės kalbos mokėjimą, kadangi tai gilintų jų integraciją į šalies visuomenę ir mažintų pažeidžiamumą hibridinių grėsmių atžvilgiu. Tačiau įstatymo autoriai nesuabejojo 2011 m. priimtomis Švietimo įstatymo pataisomis ir jų nauda.

O kokius rezultatus atnešė šalies švietimo tinklo pertvarka ir iki šiol valstybės vykdyta švietimo politika apskritai? 2017 m. lapkričio 29 d. atlikusi auditą Valstybės kontrolė teigia, kad „bendrasis ugdymas Lietuvoje ne visiems mokiniams tampa raktu į geresnį gyvenimą. [...] Audito metu nustatyta, kad siekis gerinti mokinių pasiekimus lieka tik „popieriniu“ rodikliu svarbiausiame šalies strateginiame dokumente. Nuo 2006 m. mokymo išlaidos išaugo net 53 proc. ir 2016 m. iš viso sudarė daugiau nei pusę milijardo eurų, bet mokymosi rezultatai negerėja“ (Ar gali gerėti Lietuvos..., 2017). Valstybės kontrolės pranešime taip pat teigta, jog „auditas parodė, kad pertvarkant mokyklų tinklą, mokinių ugdymo rezultatai negerėja.“ Tokia padėtis aiškinama tuo, kad „bendrojo ugdymo mokyklų tinklo pertvarka vykdoma nesiekiant gerinti mokinių ugdymosi rezultatų, o Švietimo ir mokslo ministerija neturi įtakos pertvarkant savivaldybių mokyklų tinklą.“ Tad panašu, kad ir bendra Lietuvos švietimo politika, neskiriant su tautinėmis mažumomis susijusios šios politikos dalies, neduoda norėtų rezultatų. Apie tai byloja ir kitas valstybės kontrolės pastebėjimas: „Auditoriai nustatė, kad 34 proc. tėvų, turinčių mokyklinio amžiaus vaikų, samdė korepetitorius. Ketvir-

tis iš jų, juos samdė ir pradinių klasių mokiniais. 28 proc. tėvų nurodė, kad korepetitorių paslaugomis naudojasi dėl nepakankamai aiškiai išdėstomų dalykų mokykloje. 24 proc. tėvų pripažino, kad korepetitorių poreikis yra, bet tam trūksta lėšų. Naudojimasis korepetitorių paslaugomis rodo, kad ne visų mokinių ugdymosi poreikiai yra realizuojami“ (Ar gali gerėti Lietuvos ..., 2017). Tad galimas daiktas, jog esama švietimo politika netiesiogiai kuria paralelinę privačią kliento-paslaugos tiekėjo santykiais paremtą švietimo sistemą. Taip be aptartos skirties, egzistuojančios etniniu pagrindu (skirtingo pavaldumo mokyklos, nevienodas valstybinės ir gimtosios kalbos traktavimas, skirtingi valstybinės kalbos egzamino pasiekimai), šalies švietimo sistemoje, panašu, formuojasi ir dar viena skirtis, turiniu pagrindu.

Išvados

Straipsnyje siekta išnagrinėti Lietuvos tautinių mažumų politiką šalies socialinės politikos ir socialinio teisingumo kontekste. Tam išsikelti tokie uždaviniai: a) apžvelgti Lietuvos gerovės valstybės bruožus; b) apžvelgti svarbiausius tautinių mažumų švietimo politikos raidos momentus; c) įvertinti tautinių mažumų švietimo politiką šalies vykdytos socialinės politikos ir socialinio teisingumo kontekste. Valstybę suprantant „kaip socialinių institucijų galios santykių dinamišką formą ir istorinę stabilizaciją“ (Leonavičius, 2014, p. 143) ir pasitelkiant M. Foucault suformuluotą valdysenos prieigą, vienas iš galimų socialinės politikos dėmenų – (tautinių mažumų) švietimo politiką – analizuotas valdymo racionalumą ir valdymo technologijų aspektu. Gerovės valstybė straipsnyje apibrėžta kaip valstybės prisiimama atsakomybė užtikrinti savo piliečiams gerovę ir saugumą, tačiau tuo pat metu klausta, kiek tokios atsakomybės Lietuvos valstybė prisiima už tautinių mažumų švietimo reikalus ir kiek šią atsakomybę ji stengiasi perleisti pačioms tautinėms mažumoms.

Apžvelgus Lietuvos gerovės valstybės bruožus pastebėta, kad greta jos raidai būdingo posūčio iš konservatyvaus-korporatyvinio modelio į liberalų, jai, kaip ir kitoms regiono šalims, taip pat būdingas nacionalistinis kontraktas, visuomenėje amortizavęs neoliberalių reformų sukeltas neigiamas pasekmės. Drauge šį kontraktą galima sieti su R. Brubakerio apibūdintu „nacionalizuojančio nacionalizmo“ reiškiniu. Teiginį, kad tautinių mažumų švietimo situacija nepriklausomybės pradžioje atitiko bendras tuo metu šalyje plėtoto konservatyvaus gerovės modelio nuostatas, patvirtina skirtingo pavaldumo mokyklų tinklo Vilniaus krašte susiformavimas ir parama pirmiausia lietuviškų mokyklų tinklo plėtrai regione. Šį atitikimą liudija ir nepriklausomybės pradžioje sukurta socialinės integracijos „Rytų Lietuvai“ programa, apėmusi švietimo klausimus, tačiau mažumų švietimo jų gimtąja kalba nelaikiusi tokios pat svarbos klausimu, kaip švietimo valstybine kalba.

Visgi antruoju nepriklausomybės dešimtmečiu tautinių mažumų švietimo sritį pasiekė ir bendros to meto šalies gerovės modelio liberalizacijos tendencijos. Geriausia to iliustracija – mokyklų tinklo optimizacija, kuria siekta didesnio efektyvumo, o per ją – ir kokybės, pastarąją suprantant kaip individualią, o ne kolektyvinę švietimo proceso naudą. Konstatuota, kad tautinių mažumų mokyklų demonstruojama ugdymo kokybė ir rezultatai atsilieka nuo lietuviškų mokymo įstaigų ir kad nors tautinių mažumų mokyklos padeda išsaugoti mažumų

bendruomenės, jos nepadeda individams siekti aukštesnio išsilavinimo ir lengvesnio integravimosi visuomenėje. Šias tautinių mažumų mokyklų problemas imtasi spręsti ne keliant tautinių mažumų ugdymo jų gimtąja kalba kokybę, o, kaip numatė 2011 m. reformuotas šalies švietimo įstatymas, stiprinant lietuvių kalbos mokymą tautinių mažumų mokyklose. Reformos rėmėsi racionalaus individo idėja. O racionalus pasirinkimas buvo apibrėžtas kaip toks, kurio metu siekiama įgyti daugiau galimybių ateityje atveriantį mokymąsi valstybine kalba. Reformų vykdymo sklandumas ir vėliau išryškėję (prasti) jų rezultatai buvo laikomi pačių tautinių mažumų mokyklų moralinės atsakomybės reikalu. Toks suatsakomybinimas taip pat laikytinas ryškiu gerovės liberalizacijos bruožu. Tačiau pabrėžtina ir tai, kad, nepaisant šių liberalių reformų, tautinių pagrindų paremtas mokyklų „atsidalinimas“ Vilniaus krašte išliko iki švietimo reformos dienų ir po to, o tautinių mažumų ugdymo jų gimtąja kalba vykdymo reikalai buvo palikti spręsti pačioms tautinių mažumų pedagogų bendruomenėms.

Galiausiai galime teigti, kad Lietuvos gerovės valstybės prisiimama atsakomybė už tautinių mažumų socialinius ir švietimo reikalus išliko nuosaiki. Tą galėtume aiškinti šalies valdančiojo elito nuostata, kad valstybė pirmiausia turi būti teisinga titulinei tautai. Tautinių mažumų švietimo politikos atitikimo bendrai šalyje vykdomai švietimo politikai tendenciją iliustruoja liberalių reformų rezultatai. Valstybinio lietuvių kalbos egzamino suvienodinimas ar mokyklų tinko optimizacija neatnešė lauktų rezultatų. Priešingai – tautinių mažumų lietuvių kalbos egzaminų pasiekimai išlieka netenkinantys. Tačiau švietimo reformos geresnių rezultatų neatnešė ne tik tautinių mažumų švietimo srityje. Situacija nepagerėjo ir likusioje švietimo sektoriaus dalyje. Po „optimizacijos“ ir „efektyvumo“ kryptimi vykdytų šalies švietimo reformų formuotis pradėjusi paralelinė švietimo sistema leidžia teigti, kad socialinio teisingumo atžvilgiu, valstybė išlieka neteisinga ne tik tautinių mažumų, bet ir tautinės daugumos atžvilgiu.

Šaltinių sąrašas

- Ar gali gerėti Lietuvos mokinių pasiekimai? (2017). *Valstybės kontrolė*, 2017 11 19. Prieiga internete: https://www.vkontrole.lt/pranesimas_spaudai.aspx?id=24382 (žiūrėta 2020 spalio 21 d.).
- Lietuviškos mokyklos Vilniaus krašte nebus perduotos savivaldybėms. (2013). *diena.lt*, 2013 03 26, Prieiga internete: <http://www.diena.lt/naujienos/miesto-pulsas/lietuviskos-mokyklos-vilniaus-krašte-nebus-perduotos-savivaldybems-200881> (žiūrėta 2020 m. spalio 21 d.).
- Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo pakeitimo įstatymas*. (2011). Priimtas 2011 03 17. Nr. XI-1281. Prieiga internete: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.395105> (žiūrėta 2020 m. spalio 21 d.).
- LR Vyriausybė. (1994). *Nutarimas dėl Vilniaus krašto grįžimo 55-ųjų metų*. Priimtas 1994 06 15. Nr. 480. Prieiga internete: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.12951?ifwid=11-dyhetjuv> (žiūrėta 2020 m. spalio 21 d.).
- LR Vyriausybė. (1996). *Nutarimas dėl Rytų Lietuvos rajonų socialinio plėtojimo 1996–2003 metų programos*. Priimtas 1996 07 25. Nr. 882. Prieiga internete: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.29954/asr> (žiūrėta 2020 m. spalio 21 d.).

- Seimas priėmė švietimo sistemą reformuojantį švietimo įstatymą. (2011). *Irytas.lt*, 2011 03 17. Prieiga internete: https://it.irytas.lt/visata/2011/03/17/news/seimas-prieme-svietimo-sistema-reformuojanti-svietimo-istatyma-papildyta-16-val-18-min-video--5571942/?utm_source=lrExtraLinks&utm_campaign=Copy&utm_medium=Copy (žiūrėta 2020 m. spalio 21 d.).
- Siūloma stiprinti ugdymą valstybine kalba tautinių bendrijų mokyklose. (2018). *alkas.lt*, 2018 07 24. Prieiga internete: <http://alkas.lt/2018/07/24/siuloma-stiprinti-ugdyma-valstybine-kalba-tautiniu-bendriju-mokyklose-video/> (žiūrėta 2020 m. spalio 21 d.).
- Valentinas Stundys: vertybės reikalingos tam, kad žmogus suvoktų esąs savo valstybės šeimininkas. (2013). 2013 01 15. Prieiga internete: <http://musumarijampole.lt/valentinas-stundys-vertybes-reikalingos-tam-kad-zmogus-suvoktu-esas-savo-valstybes-seimininkas/>
- Suvenodintas lietuvių kalbos egzaminas kelia sunkumų tautinių mažumų mokyklų mokiniams. (2018). *Europos žmogaus teisių fondas* (tinklaraštis), 2018 08 30. Prieiga internete: <https://lt.efhr.eu/-/2018/08/30/suvenodintas-lietuviu-kalbos-egzaminas-kelia-sunkumu-tautiniu-mazumu-mokyklu-mokiniam/> (žiūrėta 2020 m. spalio 21 d.).
- Premjeras: lenkiškų mokyklų mokinio krepšelis, palyginti su lietuvišku, didesnis 40 proc. (2015). *Vilniaus ekspresas*, 2015 09 02. Prieiga internete: <http://www.ve.lt/naujienos/lietuva/lietuvos-naujienos/premjeras-lenkisku-mokyklu-mokinio-krepshelis-palyginti-su-lietuvisku-didesnis-40-proc-13-93764/> (žiūrėta 2020 m. spalio 21 d.).
- Zinkevičius, Z. (2018). Prie lituanistikos židinio, *propatria.lt*, 2018 01 27. Prieiga internete: <http://www.propatria.lt/2018/01/zigmas-zinkevicius-prie-lituanistikos.html> (žiūrėta 2020 m. spalio 21 d.).

Literatūra

- Aidukaitė, J., Bogdanova, N., Guogis, A. (2012). *Gerovės valstybės kūrimas Lietuvoje: mitas ar realybė?* Vilnius: Lietuvos socialinių tyrimų centras.
- Bohle, D., Greskovits, B. (2012). *Capitalist Diversity on Europe's Periphery*. Cornell Studies in Political Economy. Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Bröckling, U., Krasmann, S., Lemke, T. (2011). From Foucault's Lectures at the Collège de France to Studies of Governmentality: An Introduction. In: Bröckling, U., Krasmann, S., Lemke, T. (eds.) *Governmentality: Current Issues and Future Challenges*. New York: Routledge.
- Brubaker, R. (1996). *Nationalism Reframed: Nationhood and the National Question in the New Europe*. Cambridge University Press.
- Dean, M. (2010). *Governmentality: Power and Rule in Modern Society*. SAGE Publications.
- Esping-Andersen, G. (1990). *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Princeton University Press.
- Foucault, M. (1991). Governmentality. In: Burchell, G., Gordon, C., Miller, P. (eds.) *The Foucault Effect: Studies in Governmentality*. Chicago: University of Chicago Press.
- Frėjūtė-Rakauskienė, M., Klumbytė, N., Marcinkevičius, A., Šliavaitė, K. (2018). *Socialinis ir istorinis teisingumas daugiaetniniėje Lietuvos visuomenėje: sampratos, patirtys ir kontekstai*. Vilnius: Lietuvos socialinių tyrimų centras.
- Frėjūtė-Rakauskienė, M., Marcinkevičius, A., Šliavaitė, K., Štutienė, I. (2016). *Etniškumas ir identitetai pietryčių Lietuvoje: raiška, veiksniai ir kontekstai*. Vilnius: Lietuvos socialinių tyrimų centras.
- Juhila, K., Raitakari, S., Hansen Löffstrand, C. (2016). Responsibilisation in Governmentality Literature. In: Juhila, K., Raitakari, S., Hall, C. (eds.) *Responsibilisation at the Margins of Welfare Ser-*

- vices, 1st Edition, p. 11–34. London ; New York: Routledge. Prieiga internete: <https://doi.org/10.4324/9781315681757-8>.
- Kasatkina, N., Kadziauskas, G., Šliavaitė, K. (2006). Ethnic Minorities and Public Policy: The Case of Lithuania. In: Spiliopoulou Akermark, S. (ed.) *International Obligations and National Debates: Minorities around the Baltic Sea*. Mariehamn: Åland Islands Peace Institute, p. 347–396.
- Kasatkina, N., Leončikas, T. (2003). *Lietuvos etninių grupių adaptacija: kontekstas ir eiga*. Vilnius: Eugrimas.
- Kazėnas, G., Jakubauskas, A., Gaižauskaitė, I., Kacevičius, R., Visockaitė, A. (2014). *Lietuvos lenkų tautinės mažumos identiteto tyrimas*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
- Kymlicka, W. (2015). Solidarity in Diverse Societies: Beyond Neoliberal Multiculturalism and Welfare Chauvinism, *Comparative Migration Studies*, 3 (1), p. 1–19.
- Leonavičius, V. (2014). Rizikos konstravimas valdysenos teorijos požiūriu. *Kultūra ir visuomenė*, 5 (3), p. 141–52. Prieiga internete: <https://doi.org/10.7220/2335-8777.5.3.8>.
- Norkus, Z. (2018). The Glory and Demise of Monetary Nationalism in the Post-Communist Baltic States: The Glory and Demise of Monetary Nationalism, *Nations and Nationalism*, 24 (4), p. 871–892. Prieiga internete: <https://doi.org/10.1111/nana.12404>.
- Okunevičiūtė Neverauskienė, L. (2010). Tautinių mažumų integracijos į darbo rinką aspektai. *Filosofija. Sociologija*, 21 (4), p. 245–256.
- Okunevičiūtė Neverauskienė, L., Gruževskis, B., Moskvina, J. (2007). Tautinių mažumų nedarbas bei jo mažinimo prielaidos Lietuvoje. *Filosofija. Sociologija*, 18 (4), p. 23–36.
- Pileckas, M. (2004). Tautinio švietimo raida Vilniaus ir Šalčininkų rajonuose atkūrus nepriklausomybę. *Geografija*, 40 (2), p. 41–47.
- Repečkaitė, D. (2011). Austerity against the Homo Sovieticus: Political Control, Class Imaginings, and Ethnic Categorization in the Vilnius Riots of 2009. *Focaal—Journal of Global and Historical Anthropology*, 59, p. 51–65.
- Sirutavičius, V. (2013). Etniškumo politizacija Lietuvoje: lenkų autonomistų judėjimas, Sąjūdis ir Lietuvos valdžios politika 1988 m. – 1990 m. pradžioje. *Etniškumo studijos*, 2, p. 120–148.
- Šliavaitė, K. (2018). Ar galimas neoliberalus socialinis teisingumas? Lietuvos mokyklų tinklo optimizavimo interpretacijos ir patirtys. *Kultūra ir visuomenė*, 9 (2), p. 37–60. Prieiga internete: <https://doi.org/10.7220/2335-8777.9.2.2>.
- Teghtsoonian, K. (2016). Methods, Discourse, Activism: Comparing Institutional Ethnography and Governmentality. *Critical Policy Studies*, 10 (3), p. 330–347. Prieiga internete: <https://doi.org/10.1080/19460171.2015.1050426>.
- Vaicekauskienė, V. (2011). Tautinių mažumų švietimo politika: Kur einama?, *Švietimo problemos analizė. Švietimo ir mokslo ministerijos leidinių serija*, 9 (59). Prieiga internete: https://www.sac-smm.lt/wp-content/uploads/2016/01/bs_2011_Nr959Tautiniu-mazumu-svietimo-politika.pdf (žiūrėta 2020 m. spalio 21 d.).

THE INFLUENCE OF NEOLIBERAL GOVERNMENTALITY ON THE EDUCATION POLICY OF LITHUANIAN NATIONAL MINORITIES IN THE CONTEXT OF THE STATE'S SOCIAL POLICY

Karolis DAMBRAUSKAS
Institute for Ethnic Studies of LSRC
A. Goštauto st. 9, LT-01108 Vilnius
E-mail: dambrauskas@ces.lt

Summary. The article analyses the policy of national minorities in Lithuania in the context of the country's social policy, using M. Foucault's post-structuralist, deconstructive governmentality approach. The advantage of this approach is that it allows to analyse the governing of people, populations, or certain population groups through interrelated governmental rationales and technologies (Foucault 1991). One of the possible elements of social policy – education policy of national minorities – is analysed paying special attention to a governmental technique called “self-responsibilisation” of individuals, characteristic of neoliberal type of governmentality. The article defines the welfare state as the state's commitment to ensure the welfare and security of its citizens and asks how much responsibility the Lithuanian state assumed for the education of national minorities and how much it tried to transfer this responsibility to the national minorities themselves over the years of independence. It is also argued that at the beginning of independence, education of national minorities was influenced by the conservative welfare model fostered at the time (formation of a network of Lithuanian and national minority schools of different subordination in the Vilnius region, when the former are controlled by the central government and the later - by the local government dominated by national minority politicians). However, general tendencies of liberalization of the country's welfare model (optimization of the school network for efficiency and quality first for individuals and less for the collectives) started influencing education in the second decade of independence.

Keywords: social policy, national minorities, education, governmentality, responsabilisation.